

**Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка**

**ПРОБЛЕМИ
ДИДАКТИКИ
ІСТОРІЇ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 9

**Кам'янець-Подільський
2018**

УДК 94:37.02(082)

ББК 63.3я43+74.202

П78

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14716-3687 ПР від 12.12.2008 р.*

Друкується за ухвалою Вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 10 від 29 листопада 2018 р.)

Рецензенти:

О. Реснт – доктор історичних наук, професор, член-коресподент АН НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України.

В. Марчук – доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна колегія:

С. Копилов, доктор історичних наук, професор (голова, науковий редактор);

І. Кучинська, доктор педагогічних наук, професор (заступник голови);

П. Вербицька, доктор педагогічних наук, професор;

В. Газін, доктор історичних наук, професор;

О. Добржанський, доктор історичних наук, професор;

В. Дубінський, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар);

В. Мисан, кандидат педагогічних наук, доцент;

І. Боровець, кандидат історичних наук, доцент;

І. Коляда, доктор історичних наук, професор;

В. Степанков, доктор історичних наук, професор;

О. Струкевич, доктор історичних наук, професор;

А. Філінюк, доктор історичних наук, професор.

П78 Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук.ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – Вип. 9. – 186 с.

У збірнику розглядаються проблеми теорії та методології дидактики історії, викладання курсів вітчизняної та всесвітньої історії у ВНЗ, а також окремі аспекти методики навчання історії у закладах середньої освіти, подаються рецензії на новітні публікації навчально-методичного характеру. Видання розраховане на науковців, викладачів суспільних дисциплін і студентів.

УДК 94:37.02(082)

ББК 63.3я43+74.202

Адреса редакційної колегії: кафедра всесвітньої історії, історичний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2018

ЗМІСТ

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ЗАСНУВАННЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

- Анатолій Філінюк.* 3
- Олександр Комарніцький, Олена Кушнірова.* Навчальна робота в Кам'янець-Подільському педінституті у добу хрущовської «відлиги»..... 13
- Яна Кукуленко.* Матеріально-технічна база, матеріальне становище трудового і студентського колективів вишів Кам'янця-Подільського у період перебудови..... 23
- Олександр Комарніцький, Юрій Зварич.* Демократизація суспільно-політичного життя вишів Хмельниччини у другій половині 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. 33

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ДИДАКТИКИ ІСТОРІЇ

- Володимир Газін.* Педагогіка: індивідуальна vs колективна..... 45
- Тетяна Франчук.* Синергетичний підхід у системі компетентнісної освіти..... 50
- Оксана Горбатюк.* Методичні аспекти розвитку професійної компетентності вчителя історії..... 57
- Олександр Сахновський.* Історико-антропологічний підхід як засіб формування гуманістичного світогляду школярів..... 63
- Яніна Камбалова.* Процес створення навчально-методичного комплексу з історії: методичні принципи..... 70

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

- Віктор Мисан.* Місія шкільної історії: вчити мислити, чи зазубрювати факти-події?..... 78
- Наталія Ігнатенко.* Методологічні властивості дидактичних ігор при вивченні історії у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО)..... 85
- Оксана Василюк.* Педагогічні умови використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури..... 92

<i>Тетяна Омельчак.</i> Використання підручника на уроці історії.....	99
<i>Яніна Камбалова, Оксана Власюк.</i> Взаємодія школи та музею в освітньому процесі.....	109
<i>Ігор Коляда, Владислав Клодницький.</i> Формування уявлення про соціальні рухи та протести на уроках історії України у 9 класі: до проблеми персоналізації історичних знань учнів.....	117
<i>Олена Кравчук.</i> Ігрова модель навчання історії.....	127
<i>Ігор Коляда, Ніна Загребельна, Юрій Якущенко.</i> Формування уявлень про форму соціального протесту «опришківський рух» засобами художньої літератури на уроках історії України у 8 класі.....	139
<i>Олександр Бондарець.</i> Організація самостійної роботи школярів на уроках правознавства.....	146
<i>Іван Боровець.</i> Історія у середній школі Франції на рубежі XX-XXI ст.....	154
<i>Володимир Дубінський, Володимир Верстюк.</i> Українська культура другої половини XVI – першої половини XVIII ст.: інформаційна складова.....	164

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Віктор Брехуненко.</i> Історія: Україна і світ (інтегр. курс., рівень стандарту): підручн. для 10-го кл., закл. заг. сер. Освіти / М. М. Мудрий, О. Г. Аркуша. – Київ: Генеза, 2018.	172
--	-----

6. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
7. Струкевич О. К. Історія України : підручн. для 11 кл. загальноосвіт навч. закл. К. : Грамота, 2011. С. 51-61.

В предлагаемой статье выделены факторы, что определяют цель, задачи и функции современной школьной истории. Автор раскрывает взаимосвязь между школьной историей, как составной образовательной системы, государственной политикой и ее институтами, что остаются ключевыми средствами влияния на формирование содержания учебного материала. Одной из актуальных проблем остается перегрузка содержания школьной истории, что в свою очередь отрицательно влияет на сам процесс обучения: изучение, понимание, усвоение и использование знаний на практике. Предложенные пути решения проблемы ориентируют на переход от традиционного обучения к исследовательской модели.

Ключевые слова: образовательная политика, школьная история, содержание школьных курсов истории, учебная программа, учебник, принципы содержания школьной истории, традиционное обучение, исследовательская модель.

Отримано 18.11.2018 р.

УДК 373.3-057.75.001

*Наталія Ігнатенко
м. Тернопіль*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (ЗЗСО)

У статті аналізуються методологічні властивості дидактичних ігор та переваги їх застосування при вивченні історії в ЗЗСО; розглядається проблема класифікації дидактичних ігор та характеризуються можливості дидактичних ігор у формуванні предметно-історичних компетентностей учнів

Ключові слова: гра, дидактична гра, навчальна діяльність, пізнавальна діяльність, ігрова діяльність, навчальний інтерес.

Поряд з усталеними дидактичними формами, методами, прийомами та технологіями, що використовуються вчителями в сучасному освітньому просторі, особливе місце посідає ігрове навчання. Це своєрідний тренд сучасної освіти, актуальність якого зумовлена поступовими зрушеннями в теорії та методиці навчання. Аналіз наукових праць з окресленої проблеми (дослідженню дидактичних ігор присвячені роботи А. Морозова, В. Мисана, Е. Муртазіної, С. Харченка, Д. Чернильєвського, К. Баханова, Л. Борзової, Т. Іванової, І. Кучерука,

М. Короткової, О. Барнінець тощо) дозволяє розглядати ігрове навчання як цілісну диференційовану технологію розвиваючої освіти, спрямовану на динамічне засвоєння учнями знань, формування у них навиків аналітичної діяльності, залучення до наукового пошуку та творчості.

В основі ігрового навчання лежить інтелектуальна активність людини, що ґрунтується на високому рівні пізнавальної мотивації – свідомої потреби в навчально-пізнавальній діяльності. Сама по собі така активність виникає не часто. Зазвичай вона є наслідком цілеспрямованих управлінських дій педагога, спрямованих на свідоме практичне чи теоретичне ускладнення процесу пізнання. Однак, вихід за шаблони усталеного – справа не проста, як наслідок, поява пізнавальної активності часто супроводжується внутрішнім протестом і небажанням щось змінювати. Приміром, для чого, залишаючи своє звичне робоче місце сідати в коло, дослухатися до думки оточуючих, взаємодіяти з ними, теоретизувати й вибудовувати логічні ряди і т. і., коли можна, особливо не напружуючись (адже ця дія зазвичай доведена до автоматизму ще у початковій школі), просто прочитати та переказати параграф. Саме у такій усталеності й криється головна дидактична перешкода (інертність учнів та їх небажання вчитися), здолати яку допомагає застосування навчальних ігор.

Поняття "гра" дефініціюється по-різному. В одних джерелах під ним розуміють непродуктивну людську діяльність, в інших – спосіб усвідомлення загальнолюдської культури, ще в інших – форму вільного самовияву людини, що передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів, або ж – особливу форму людської активності, в якій особистість немає жодної іншої мети, крім як отримати задоволення¹. У будь-якому випадку гра має тісний генетичний зв'язок з усіма сферами людської життєдіяльності й потужний навчальний, розвивальний та виховний потенціал, що дає підставу перевести її з виключно розважальної площини у навчально-виховну і розглядати як природну форму світопізнання.

На відміну від ігор взагалі, дидактичні ігри мають істотну ознаку – чітко сформульовану загальноосвітню мету та, спрямованість на досягнення конкретного навчального результату. Це зумовлює дискусію щодо визначення їх дидактичного статусу. У педагогічній літературі існує декілька поглядів на цей термін:

– будь-яка гра є дидактичною грою (всі ігри, навіть розважальні, містять у собі елементи навчання);

– всі навчальні ігри є дидактичними (дидактика вивчає теорію навчання, таким чином, дидактичні ігри і є навчальними);

– частина навчальних ігор – інтелектуальні ігри є дидактичними (всі навчальні ігри поділяють на сюжетно-рольові, дидактичні, рухливі та інші, існують й інші види, але дидактична гра складає частину навчальних ігор)².

Виходячи з цього, одні дослідники відносять дидактичні ігри до засобів навчання (Н. П. Анікеева, І.Р. Петерсен, П.І. Підласистий), інші – до його методів (Л. Г. Симушина, А.С. Макаренко, Т.М. Сорокіна, С.А. Марченко, С.А. Шмаров, В.Ф. Шаталов, Р.Ф. Жуков, Ю.А. Кравченко, Ю.Й. Поліщук). Водночас

технологізація сучасної загальноосвітньої системи спонукає розглядати дидактичні ігри як цілісну модель навчально-виховного процесу, що функціонально може перебувати одразу на двох рівнях: предметно-методичному та локальному (модульному) й паралельно виконувати роль методики реалізації певного змісту навчання в межах одного предмета та технології окремих частин навчального процесу (технології розв'язання окремих дидактичних завдань, формування понять, просторових та часових уявлень тощо)³.

У сучасній методичній літературі існує чимало прикладів ефективного застосування дидактичних ігор, при цьому єдності у питанні їх класифікації немає. Еталонною прийнято вважати класифікацію за *характером ігрової методики*, описану Г. К. Селевком, відповідно до якої в структурі дидактичних ігор виділяють: предметні (ігри з предметами), розвиваючі (навчальні), сюжетно-рольові та ділові ігри⁴. На основі класифікації Г. Селевка педагогами створено ряд інших – предметно орієнтованих класифікацій (як-то класифікації: за *джерелом отримання знань* Є. Петровського та Д. Лордкіпанідзе⁵; за *особливостями організації ігрового процесу* І. Кучерука⁶; за *методикою проведення* К. Баханова⁷; за *інтерактивною складовою* О. Пометун, Л. Пироженка, Г. Коберника⁸, за *характером ігрової діяльності* М. Короткової⁹), що ілюструють широкий спектр можливостей застосування ігрової методики. Особливий інтерес при цьому викликає класифікація дидактичних ігор О. Барнінець. Адаптуючи базову класифікацію Г. Селевка до практики уроку історії, дослідниця поділяє дидактичні ігри за *наявністю або відсутністю рольової ознаки* на імітаційні (рольові, ділові та ретроспективні ігри; проблемно-рольові ігри дискусійного характеру) та не імітаційні (одновекторні (графічні (кросворди, шаради, ребуси), умовні (навчальні ігри структуровані за принципом навчально-пізнавальних завдань), багатовекторні (ігри вікторинного типу)¹⁰. До першої групи авторка відносить ігри в яких моделюється ситуація, що ставить учнів у позицію очевидців; до другої – ігри, що не мають у своїй основі копіювання та наслідування¹¹.

Класифікація О. Барнінець видається найбільш логічною, адже дозволяє не лише з легкістю типологізувати будь-яку дидактичну гру, а й зрозуміти перспективи її застосування у формуванні загальнонавчальних та історичних компетентностей. Останнє твердження особливо актуалізується на тлі сучасних загальноосвітніх змін, які спонукають учителя переструктурувати навчальне заняття відповідно до перспективного потенціалу результативності навчання. Своєрідним маркером у цьому процесі слугують навчальні компетентності учнів, які методологічно утворюють три групи: *ключові* (надпредметні (міжпредметні) компетентності, які визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми); *загальногалузеві* (ті, які набуває учень упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі на всіх етапах навчання у ЗЗСО); *предметні* (ті, які набуває учень упродовж вивчення конкретної навчальної дисципліни на всіх етапах навчання у ЗЗСО)¹². Враховуючи той факт, що предметну компетентність учня часто витлумачують як особистісну комплексну характеристику, що містить когнітивний (знання, уявлення, способи

пізнавальної діяльності), мотиваційно-ціннісний (мотиви, інтереси, орієнтації, пов'язані із пізнавальною діяльністю та самостійним застосуванням відповідних знань і умінь), процесуально-діяльнісний чи операційно-технологічний (складні вміння, пов'язані з пошуком інформації, застосуванням знань у тій чи іншій ситуації, прийняттям та обґрунтуванням рішень, оцінкою й самооцінкою дій тощо) компоненти, її формування вимагає залучення широкого арсеналу особистісно-орієнтованих прийомів, методів, а інколи й технологій навчання. Застосування дидактичної гри дозволяє спростити цей процес. За вмілого використання вона може стати незамінним помічником педагога. Адже об'єктивно великі можливості гри як педагогічного засобу, що збільшує інтелектуальну напруженість, активізує розумові процеси, підвищує інтерес до знань, тренує пам'ять, вміння міркувати логічно тощо, дозволяють здійснити легкий та цілком природний перехід учнів від пізнавальної мотивації до появи потреби у знаннях та їх практичному застосуванні в умовах навчального процесу. Захопившись грою, діти інколи навіть не помічають, що навчаються адже ігрова мета, якої досягають самі учні дуже легко маскує дидактичне завдання висунуте вчителем.

З'ясування потенційних можливостей ігрової методики навчання у формуванні історичних компетентностей вимагає їх переліку. Згідно навчальної програми з історії¹³ до *елементів історичної компетентності* належать: *хронологічна компетентність*, тобто вміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причино-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства; *просторова компетентність* – вміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля; *інформаційна компетентність* – вміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел; *логічна компетентність* – вміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації; *аксіологічна компетентність* – вміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям¹⁴.

Співвіднесення типу дидактичної гри із вимогами предметних компетентностей дозволяє апелювати до неї не лише як до виду діяльності, що вирізняється підвищеним емоційним фоном, пізнавальною активністю, пізнавальним інтересом тощо, а й як до методу, за допомогою якого можна ефективно досягати триєдиної мети уроку. Наприклад, при формуванні аксіологічних компетентностей учнів учителю варто звернутися до групи імітаційних ігор, обираючи при цьому ділову гру, головною метою якої створення умов для комплексного вивчення нового навчального матеріалу в умовах "стислого часу" та заданих історичних обставин. Подібний вид діяльності вчить дітей сприймати історію не через призму сьогодення (інтерпретації), а в

Примітки:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К., 1997. С. 73.
2. Освітня технологія «Дебати»: навчитися переконувати Електронний ресурс. Режим доступу: <http://studway.com.ua/debati/>
3. Власов В. Методика проведення дидактичних ігор на уроках пропедевтичного курсу "Вступ до історії України. 5 клас" // Історія в школах України. 2002. № 2. С. 27-28.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие для педагогических ВУЗов и институтов повышения квалификации. М.: "Народное образование". 1998. С. 52.
5. Барнінець О. Класифікація ігрових методів навчання історії з погляду компетентнісного підходу // Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2011. № 3. С. 14-20.
6. Кучерук И. В. Учебные игры как средство активизации познавательной деятельности учащихся на уроках истории СССР (VIII класс): автореф. дис. на получение науч. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02. М., 1991. 15 с.
7. Баханов К. Традиції та інновації у навчанні історії в школі. Дидактичний словник-довідник. Запоріжжя: "Просвіта", 2002. 108 с.; Баханов К. Учнівські компетенції як складова програм з історії для 12-річної школи // Історія в школах України. 2004. № 7. С. 7-11.
8. Інтерактивні технології навчання / О. По-метун, Л. Пироженко, Г. Коберник. К.: Науковий світ, 2004. 85 с.
9. Короткова М. В. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории. М.: Изд-во Владос-пресс, 2001. 256 с.
10. Барнінець О. Застосування ігор як засобу формування предметних компетентностей на уроках історії. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/923>
11. Барнінець О. Класифікація ігрових методів. С. 17.
12. Ключові освітні компетентності. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/2340/>
13. Історія України. Всесвітня історія 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / О. Пометун, В. Власов, Р. Єтушенко та ін. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
14. Там само. С. 6.
15. Борзова Л. П. Игры на уроках истории. М.: Владос-пресс, 2001. 325 с.

В статті аналізуються методологічні властивості дидактичних ігор та переваги їх застосування при вивченні історії загальноосвітніх закладів; розглядається проблема класифікації дидактичних ігор та описуються можливості дидактичних ігор у формуванні предметно-історичних компетентностей учнів.

Ключевые слова: игра, дидактическая игра, учебная деятельность, познавательная деятельность, игровая деятельность, учебный интерес.

Отримано 02.11.2018 р.

УДК 373.5.091.313 : [94 (477) + 821.161.2

Оксана Василюк
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті охарактеризовано педагогічні умови використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури. До них відносяться використання інтегрованих та бінарних уроків, організація учнівських проєктів-досліджень, використання міжпредметних способів діяльності та спрямованість міжпредметних зв'язків на формування складників предметної історичної компетентності: хронологічного, просторового, інформаційного, логічного, аксіологічного.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, педагогічні умови, бінарний урок, інтегрований урок, проєкт-дослідження, історична компетентність.

З ухваленням Концепції Нової української школи (2016) та Закону України про освіту (2017) в освітній теорії та практиці набуває актуальності поняття міжпредметної інтеграції окремих навчальних дисциплін та споріднених галузей знання, що орієнтує педагогів на нову організацію змісту освіти на засадах комплексності, системності, інтегративності. Тому визначення педагогічних умов використання міжпредметних зв'язків, зокрема історії України та української літератури, є важливим завданням методики навчання зазначених дисциплін.

Проблема зв'язків історії з іншими навчальними предметами досліджується такими сучасними українськими ученими, методистами і вчителями-практиками, як Г. Бабійчук, К. Баханова, Ю. Бицюра, Г. Гречушкіна, М. Добриця, С. Защинська, В. Корнеєва, О. Мариновська, О. Матюшенко, О. Пометун, Л. Соловійова, О. Удод та ін., у працях яких висвітлені зміст таких зв'язків, прийоми і методи їх реалізації на уроках, підходи до інтегрованого навчання, проведення бінарних уроків. Водночас потребують дослідження педагогічні умови використання міжпредметних зв'язків.

Метою статті є характеристика педагогічних умов використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури, зокрема на прикладі вивчення літературної творчості Т. Г. Шевченка.